

УДК 801.7

**ВЕРБАЛІЗАЦЫЯ НЕВЕРБАЛЬНАГА КАМПАНЕНТА
КАМУНІКАЦЫІ Ў ПАЭТЫЧНЫХ ТЭКСТАХ
АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА**

Масейчук Таццяна Віктараўна

загадчык кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства
ўстанова адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А.А. Куляшова”; кандыдат філалагічных навук
(г. Магілёў, Беларусь)
moseichuk@msu.by

Артыкул прысвечаны агляду асаблівасцей моўнага выказання невербальных паводзін герояў у тэктах паэмы Аркадзя Куляшова “Сцяг брыгады”, у прыватнасці, вербалізацыі дамінуючых у паэме кінэтычных сродкаў невербальнай камунікацыі, а таксама камунікатыўна значнага маўлення.

“Паэзія А. Куляшова стала сімвалам сваёй эпохі, своеасаблівай рэпрэзентацыяй вопыту пакалення творчай інтэлігенцыі, сфарміраванага ва ўмовах станаўлення савецкай улады на шостаі частцы сушы, умацавання камуністычнай ідэалогіі”, – лічыць даследнік феномена культурнай памяці Ю. В. Алянькова [1, с. 4]. З гэтага погляду ўяўляецца цікавым вывучэнне асаблівасцей камунікатыўных сродкаў паэтычных тэкстаў А. Куляшова, у прыватнасці, тэкста паэмы “Сцяг брыгады”.

Камунікацыя – спецыфічная форма ўзаемадзеяння людзей падчас іх пазнавальна-працоўнай дзейнасці, звязаная з абменам звесткамі, думкамі, ідэямі і г. д. Камунікацыя ўлічвае вербальны кампанент, пададзены ў выглядзе тэксту (у пісьмовай ці вуснай форме), і невербальны кампанент камунікацыі (далей НВК), пададзены ў выглядзе рознага роду няслоўных формаў перадачы інфармацыі. НВК можа як суправаджаць вербальную камунікацыю, гэтак і часткова ці цалкам замяшчаць яе.

Пытанне пра склад і тэрміналогію НВК з’яўляецца досыць спрэчным. НВК вывучаецца ў рамках паралінгвістыкі [2] ці невербальнай семіётыкі [3]. Невербаліка разглядаецца таксама ў рамках даследаванняў па непрамой камунікацыі [6]. У рамках паралінгвістыкі вылучаюцца 3 выгляды паралінгвістычных сродкаў: фанатычныя, кінэтычныя і графічныя. У рамках невербальнай семіётыкі НВК разглядаецца як частка семіятычнай сістэмы. Класіфікацыя невербальных паводзін чалавека злучаецца з рознымі сістэмамі ўспрымання чалавека.

Рэстр невербальных сродкаў камунікацыі досыць разнастайны, важнасць невербальнай інфармацыі прызнана адмыслоўцамі ў вобласці тэорыі камунікацыі, аднак суадносіны інфарматыўнасці невербальнага кампанента ў адносінах да вербальнага ацэньваюцца неадназначна.

Падчас рэальнай камунікацыі адбываецца абмен інфармацыяй як у вербальнай, так і ў невербальнай форме. Пры апісанні камунікацыі ў мастацкім тэксце НВК арыентаваны не столькі на камунікантаў-персанажаў, колькі на чытача. Для магчымасці адэкватнага ўспрымання чытачом усёй інфармацыі патрэбны працэс вербалізацыі НВК персанажаў. Гэта з'ява ўжо прыцягнула ўвагу лінгвістаў. У апошнія дзесяцігоддзі з'явіўся шэраг даследаванняў, прысвечаных розным аспектам адлюстравання НВК у мастацкім тэксце, але гэта больш датычыцца рускамоўных тэкстаў. Кірунак знаходзіцца ў стадыі станаўлення, у выбары мастацкіх аб'ектаў гэтых даследаванняў на дадзеным этапе складана выявіць якую-небудзь сістэмнасць. Тым не менш, можна зрабіць папярэдняю выснову пра наяўнасць шэрага агульных рыс, характэрных для вербалізацыі НВК у творах розных аўтараў.

Найцяснейшая сувязь лінгвістыкі і паралінгвістыкі назіраецца не толькі ў сістэме ўзаемасувязі вербальных і невербальных сігналаў, але і ў тым, што інфармацыя, якая перадаецца невербальна, можа трансфармавацца ў вербальную абалонку. Так, шмат якія прайграныя сігналы замацаваліся ў лексічнай і фразеалагічнай сістэмах мовы. [Падрабязней пра гэты гл. 7, 8]. Пад вербалізацыяй НВК разумеем яго моўную дэскрыпцыю. Самая шырокая вобласць вербалізацыі НВК – мастацкі тэкст. Рэалізацыя задумы аўтара, раскрыццё характараў літаратурных герояў немажлівы без паказу як вербальнага, гэтак і невербальных паводзін персанажаў у розных камунікацыйных сітуацыях. Моўны партрэт асобы героя мастацкага твора не будзе поўным без апісання яго невербальных паводзін. НВК героя дазваляе паказаць чытачам яго праўдзівыя думкі і пачуцці, не звяртаючыся да простага апісання. Вядома, кожны аўтар, ствараючы моўную асобу літаратурнага героя, скарыстае арсенал вербалізаваных НВК па-свойму, выбіраючы са сродкаў моўнай рэпрэзентацыі тое, што адпавядае яго ідэястылю і не ўступае ў супярэчнасць з характарам персанажа.

Даследаванне моўнай рэпрэзентацыі НВК у мастацкім тэксце і яе роля ў фарміраванні моўнага партрэта асобы знаходзіцца толькі на этапе станаўлення, таму адзін падыход да вывучэння дадзенай з'явы яшчэ не вырацаваны. Шляхі апісання моўнай рэпрэзентацыі НВК розныя.

Паэтычны тэкст, у сілу сваёй эмацыйна-экспрэсіўнай спецыфікі, можа істотна адрознівацца ад тэксту празаічнага мастацкага твора. Паэтычная

невербальная камунікацыя і яе моўнае адлюстраванне, у залежнасці ад яе адрасаванасці і камунікатыўных заданняў, можа як адпавядаць няслоўным знакам, частотным у праявічым тэксце, гэтак і істотна адрознівацца ад іх. Так, пры апісанні камунікатыўных сітуацый, блізкіх да рэальнай вуснай камунікацыі з удзелам персанажаў-людзей, невербальныя сродкі камунікацыі і іх рэпрэзентацыя ў паэтычным і ў праявічым тэксце могуць быць падобнымі, практычна ідэнтычнымі.

Аднак даследчыкі паэтычнага тэксту адзначаюць, што адрасаванасць у паэзіі часта заўважна адрозніваецца па сваім характары ад адрасаванасці ў праявічым тэксце. Сапраўды, сярод адрасатаў паэтычнай камунікацыі сустракаюцца асобы, аддаленыя ў прастору і ў часе, гістарычныя асобы, неіснуючыя асобы – літаратурныя героі, міфалагічныя персанажы. Больш за тое, адрасатамі і ўдзельнікамі паэтычнай камунікацыі могуць стаць жывёлы, птушкі, расліны, з’явы прыроды, з’явы інтэлектуальнага і эмацыйнага свету, геаграфічныя аб’екты, нават прадметы побыту. Для паэтычнага мыслення характэрна дыялагічнае камунікаванне з усім навакольным светам. Як вызначае Ю. В. Алянкова, аналізуючы творчасць А. Куляшова з пункту погляду культурнай памяці, “Лес, бор, дубы, бярозы становяцца сведкамі і ўдзельнікамі драмы чалавечага жыцця і гісторыі” [1, с. 9].

Невербальныя кампаненты могуць набываць сімвалічныя значэнні. Апроч таго, невербальная камунікацыя ў паэтычным тэксце выходзіць за рамкі звычайнага камунікавання. Значнымі могуць быць разгорнутыя апісанні выгляду, голасу, а таксама эмоцый, што выклікаюцца невербальнымі сігналамі ці ўспамінамі пра іх. Апісанне невербальнай камунікацыі можа ставіцца да вобласці сну, фантазій ці ўспамінаў. Шэраг апісаных невербальных кампанентаў камунікацыі не мае пэўнага адрасата ў рамках кантэксту верша, а арыентаваны на чытацкае ўспрыманне. Апісаная невербальная інфармацыя служыць сродкам рэалізацыі аўтарскай задумы. Чытач павінен зразумець невербальную інфармацыю і адшыфраваць яе. Такім чынам, да невербальных сродкаў камунікацыі ў рамках паэтычнага тэксту далучаем не толькі дынамічныя (рухальныя, якія змяняюцца ў часе, такія, як жэсты, міміка і інш.), але і статычныя (напрыклад, партрэтныя апісанні). Вось так, напрыклад, малое аўтар героя паэмы Алеся Рыбку: “*Стаў я іншым, суровым, / Стаў новым ад ног да пілоткі, / Чалавекам вайсковым, / – Былой не пазнаеш паходкі*” [4, с. 147].

Дамінуе ў паэме сярод вербалізаваных сродкаў НВК кінесічны кампанент. Напрыклад, для перадачы хвалявання, жадання трапіць у родную вёску, якая знаходзіцца блізка, А. Куляшоў апісвае паводзіны Мікіты Ворчыка, якія сведчаць аб яго ўнутраным разладзе: “*То захохацаца*

раптам яму / Адпачыць каля жыта, / То на камень ён сядзе пры лесе / У новай турбоце / І рукой у халяву палезе / – Рэжа цвік яму ў боце. / То пясчынку кляне, / Што яму зацярнушыла вока” [4, с. 168]. Для аўтарскага ідыястылю паэта характэрна такая асаблівасць, як тлумачэнне, адшыфроўка невербальных сігналаў: “Не яна зацярнушыла, не / – Дом, які недалёка, / – Дом бацькоў застаецца ўбаку На паўночным усходзе” [4, с. 168]. Сустрэкаецца нават дэталёвая вербалізацыя невербальнай акулесічнай інфармацыі, аформленая ў выглядзе простага мовы: “– Сцяг выносіш? / Нясі... – Кажса мне яго позірк упарты. / – Чэсць забітых усіх / Ты выносіш, / Мы гэтага варты” [4, с. 149].

Але галоўнай рысай вербалізацыі НВК у паэме з’яўляецца вербалізацыя камунікатыўна значнага маўчання, якое “адрозніваецца наўмыснасцю, мэтанасцю, адраснасцю” [5, с. 120], рэпрэзентуецца ў шэрагу камунікатыўных сітуацый як адмаўленне ад пытанняў ці ад размоў на “балючыя” тэмы паміж героямі паэмы: “Мы траву каля возера косім / З лесніком, не пытаем... / Пяць сыноў альбо восем / Было ў лесніка – мы не ведаем / І не станем пытацца ў яго, / Бо не бачым з іх ні аднаго, / Бо ці прыйдуць з вайны Лесніковы сыны, / Мы не ведаем, / – Таму не пытаем” [4, с. 154]; “З камісарам у нас / Пры сустрэчах маўклівая змова: / Аб брыгадзе ўвесь час / Між сабой не гаворым ні слова” [4, с. 154]; А чыя гэтая рэчы, чыя, Гаспадыня Праскоўя? Хто насць? Не спытаўся ў яе, / Не спытаў пра сыноўя” [4, с. 155]. Гэтая ж рыса назіраецца і ў камунікатыўнай арыентацыі на чытача – у распаўяданні галоўнага героя аб баях: “Хоць хацеў бы я, не апішу / Бой за ўзгорак, за рэчку. / Не апішаш, бо слоў будзе мала” [4, с. 148].

Такім чынам, у апісанні НВК на старонках паэмы А. Куляшова “Сцяг брыгады” дамінуе вербалізацыя камунікатыўна значнага маўчання, кінесічнага кампанента паводзін герояў, а таксама тлумачэнне, нават дэталёвая адшыфроўка, вербалізацыя невербальнай інфармацыі, аформленая ў выглядзе простага мовы.

Спіс літаратуры

1. Алянькова, Ю. В. Творчасць А. Куляшова і культурная памяць / Ю. В. Алянькова // Куляшоўскія чытанні : зборнік навуковых артыкулаў па матэрыялах Міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі, 18–19 красавіка 2019 г. / пад рэд. Т. В. Мосейчук . – Могілёў : МГУ імя А. А. Куляшова, 2020 . – С. 3–10.
2. Колшанский, Г. В. Паралінгвістыка / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 80 с.
3. Крейдлин, Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – Москва : Новое литературное обозрение, 2004. – 581 с.
4. Куляшоў, А. Выбраныя творы / А. Куляшоў. – Мінск : Бел. навука, 2020. – 635 с., [4] л. іл. – (Беларускі кнігазбор. Серыя І. Мастацкая літаратура)

5. Михальчук, Н. А. Коммуникативно значимое молчание в произведениях В. Набокова / Н. А. Михальчук // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Магілёў, 20–21 красавіка 2017 г. / пад рэд. В. М. Шаршнёвай. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – С. 118–121.

6. Михальчук, Н. А. Непрямая коммуникация в художественном тексте: вопросы теории / Н. А. Михальчук // Веснік МДУ імя А. А. Куляшова. – 2017. – № 2(50). – С. 88–93.

7. Мосейчук, Т. В. Невербальный компонент коммуникации в культуре и языке восточных славян / Т. В. Мосейчук // Романовские чтения – 13 : сборник статей Международной научной конференции, посвященной 105-летию МГУ имени А. А. Кулешова, Могилев, 25–26 октября 2018 г. / под общ. ред. А. С. Мельниковой. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. – С. 136–137.

8. Мосейчук, Т. В. Невербальные средства коммуникации в зеркале русской и белорусской фразеологии / Т. В. Мосейчук, А. В. Монгалева // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте : сб. науч. статей по материалам II-й Междунар. науч. конф., (30–31 октября 2009 г.) / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : УО «МГУ им. А. А. Кулешова», 2010. – С. 174–178.